

Jegyzet a fordításokhoz

Paul Celan, kora legnagyobb német költője 1920. november 23-án született az akkor Romániához tartozó Czernowitzben, zsidó osztrák–német családban, és 1970 áprilisának végén halt meg Párizsban tragikus halállal. Az Istent hívó nagy költő a Mirabeau hídról a Szajnába ugrott. Ez év késő őszén lett volna kilencvenéves, ha élne, s még élhetne. Már több mint negyven éve nem él.

„Valahol rettenetes csönd van.
Effele gravitálunk.”

– írta Pilinszky János a *Hommage a Isaac Newton* című négysorosában, és Celanra, a 20. századi német hermetikus költészet e hatalmas képviselőjére gondolva nem tudom nem érzékelti ezt a „rettenetes csönd”-et ma sem, jóllehet ezzel kezdődött ismerkedésem is költészetével. Húszévesen, halála hírekor, éppen csak tudva a nagy német költő nevét, a nekrológok pontos mondataiból értettem, hogy korunk, a II. világháború utáni időszak egy legfontosabb, ha nem a legfontosabb költői világa zárult be durva végérvényességgel. Elmondhatom, hogy miatta külön kívántam tökéletesen tudni a német nyelvet, mert érteni akartam verseit. S most, e pontos évfordulókat jelentő, s egyben az új, a 21. évszázad első évtizedét lezáró évben újraolvastam költészetét, a halála után, posztumusz megjelent *Schneepart (Hószólam, 1971)* és *Zeitgeböft (Időudvar, 1976)* című versköteteiből kívántam fordítani, felmutatni egy válogatást.

A Celan költészetét megjelentető Suhrkamp nagy német könyvkiadónak a *Schneepart* verskötethez írt jegyzetében olvashatjuk, hogy Celan a nekik küldött utolsó levelében védekezett a kritikusi szemlélet ellen, miszerint kései versei mind sötétebbek és hermetikusabbak lennének. Szá-

mára e versek szabadok, nyitottak és végtelenek. Ugyanúgy „*tervrajzok az Itt-létről az önkeresésben*”, mint korábbi versei.

A Suhrkamp könyvkiadó figyelmeztet arra is, hogy a *Schneepart* kötet verseit kiadásra teljesen előkészítetten találták a hagyatékban, s azok a *Lichtzwang* (*Fénykényszer*, 1970) című, életében megjelent utolsó kötetének versei előtt íródtak, az aláírások szerint 1967 és 1968 között. A hagyatékból való igazi verspublikáció tehát egyedül a *Zeitgehöft* kötet, melynek versei élete utolsó évében íródtak. A három iratgyűjtőben talált versek közül az első verscsoport a *Zeitgehöft* címet hordozta, így lett ez az egész verskötet címe.

Nem tudni, miért nem jelentette meg Celan a *Schneepart* verskötetet, mely többi kötetéhez hasonló mesteri remeklés. Bernhard Böschenstein írja az *Olvasási stációk a késői szóban* című tanulmányában¹ a *Lichtzwang* kötet két versét elemezve, hogy „[a]z új dal, az új nyelv már csak elutasításból, visszautasításból, visszavonásból, tiltakozásból, fonákságból, tagadásból áll. Celan a negáció teljes poétikáját foglalja itt össze”. Böschenstein megállapítását fontosnak tartom akkor is, amikor rövid jegyzetemben azt szeretném hangsúlyozni, hogy a celani vers a maga alakulásában az utolsó években teljes egyensúlyt tart korábbi költészete, költői világa hangsúlyai-val. Befelé fordulásai, elfordulásai az „*utánadadogó világtól*”, „*tülmélyülései*”, a „negáció poétikájaként” olvasható kései költészete olvasatomban nem mutat fel ellentmondást korábbi híres köteteinek verseivel, csupán bizonyos elmozdulásokat a „zsákutcák”, a leépülő emberi világ tartalmainak a tudatosítása során. Gadamer hivatkozik a *Ki vagyok én és ki vagy te?* című híres könyvében² Celan mondataira, miszerint „az ő verseiben nincsenek törések, sokkal inkább különböző lehetséges kezdetek”. Úgy gondolom, hogy Celannak ezzel az állításával nemcsak az egyes verseiben értelmezhetőek a koherenciafeltételek érvényesülései, hanem kronologikusan követett egész költészetében is.

E kései költészet elemzése helyett csupán tudatosítani szeretném, hogy az a létezés sötét fonákságait, kiürüléseit láttatva is mélyen őrzi a remény vonatkozásait. Az *utánadadogó világ* kezdetű versben önmagát és a világban való létét megnevező *vendég* fogalom a barátságos vendég-lét mellett valóban jelölheti a hazátlanság, az idegenség negatív tartalmait, ahogyan Winfried Menninghaus értelmezi a verset³, választékosságában bennem

¹ Bernhard Böschenstein: Lesestationen im Spätwort. In: *Leuchttürme von Hölderlin zu Celan*. Insel Verlag, 1977. 304.

² Hans-Georg Gadamer: *Wer bin Ich und wer bist Du?* Kommentar zu Celans Atemkristall, Suhrkamp Verlag, 1973. 118.

³ Winfried Menninghaus: *Paul Celan*. Magie der Form, Suhrkamp Verlag, 1980. 33–34.

mégis az *úton levő* költői szellem kiválasztottságának és megvédettségének pozitív képzeiteid idézi fel, mintegy a vallásosság érzületét is magában foglalva. Kosztolányi Dezső *Hajnali részegség* című nagy versének utolsó versmondatóra is gondolva eközben: „...mégis csak egy nagy ismeretlen Úrnak / vendége voltam”. S ha ez az öröms áhítat hiányzik is Celan verséből, bizonyosnak tartom, hogy a választékos szóhasználat valamiképpen őrzi emlékét a korábbi verseiből tudottan mélyen tisztelt Jézus Királynak, aki tanításában magát az igazak által befogadott, vendégül látott jövevénynek is mondja, és aki a teljességre törő vendégszeretetet hirdeti a békés jövevényel szemben, akit a *Der Gast* (*A vendég*) című fiatalkori versében Celan tematikusan is megidézt.

Ez az „*átködlő remény*”, ahogyan a *Lichtzwang* kötet egy versében fogalmaz, teszi számomra külön érdekfeszítővé e kései verseket, melyekben az egzisztenciát „*megmentő szó*”⁴ olvasatomban a kialakuló negatív poétika ellenére sem lesz soha kérdésessé.

Az egzisztencia és a nem egzisztencia közötti kapcsolatban, ahol ez tematizálódik, az egzisztencia lehetőségeinek a leépülése hangsúlyozódik. A fejletlen állati világhoz tartozó, veszélyeztetettségükben is magabiztosan jelenvaló bogarak, lárvák, valamint a legtöbbször személytelenségükben és csak „*szenvedésvámmal*” létező, elveszettségeikben, ám *zsákutcáikban* önkereső mozdulataikban megnevezett emberi egzisztenciák összetartozása a vers gondolati terében, mint korábbi költészetében, itt is erre utal. Az *örökre ablaktalanított kunyhók előtt, a világ mögé* kerülten alakuló költői beszédben azonban a tiltakozó, a lázadó, a halállal szembenéző, de önmagát mélységesen tisztelő egzisztenciát azonosíthatjuk. Ennek a *zsákutcáit* felmérő, rendkívül öntudatos költői és emberi egzisztenciának a segítőtársai a több versében megjelenő, csillogó fekete tollazatú énekesmadarak, a kedves *seregélyek* és a *feketerigók*, a természeti világ ez öntudatos képviselői, akik szólni tudhatnak a költői és emberi egzisztencia helyett is, valamint az e kései versek árnyékvilágában fel-felbukkanó őrzőangyalok is, a másvilág ez itt szenvedő hírnökei, akik természetszerűen mindig a remény hordozói is. Olvasatomban a költői és emberi egzisztenciának ezt az öntisztelőt mutatják az emberi testrészek, a szív, a szem, a száj, a fog, a nyelv és nem utójára a kéz metaforikus vagy szó szerinti értelemben történő, hangsúlyos értelemmel ellátott gyakori megnevezései is, melyek jelentésükben mindig abszolút pozitív értékkel telítődnek.

Ennek a létezés *zsákutcaiban* küzdve vergődő költői és emberi egzisztenciának kísérője a Celan egész költészetében pontosan azonosított *hatágú*

csillag, mely ez árnyékvilágban maga is *tajtékba* került ugyan, de mégis biztos *fegyver*, a szellem biztonságérzetének erős védője maradt.

Saša Radojčić idéz írásában⁵ egy meg nem nevezett fordítót, aki szerint „Celant legjobb szóról szóra fordítani”. Én erről mindig hasonlóan gondolkodtam, feltétlenül tisztelve a nagy német költő nagyon precíz szóhasználatát és mondataalkotásait, jóllehet Celan költői nyelvének hermetikus, esetenként kifejezetten és tudatosan önkényes lexikai és grammatikai szerkezetei komoly próbatételt jelenthetnek a befogadói nyelv és a fordító számára.

---

⁵ Saša Radojčić: *Šta tumač takođe mora da zna?* Polja, Novi Sad, mart-april 2008.